

BERGIANSKA
TRÄDGÅRDENS VÄNNER
HÖSTBLADET 2014

Stina skriver:

I MIN STUGA I FINLAND, mitt i högsommaren, när värmen är nära att knäcka både mig och min trädgård, sitter jag vid min dator – och tänker på höstfesten i Bergianska trädgården!

Utanför mitt fönster blommar sommarens alla blommor och hade jag varit uppe i ottan hade jag långt ute på havet sett den vita och den röda båten, som här går under namnet Sverigebåtarna, stäva in mot Helsingfors. Ungefär två timmar innan båtarna pressar sig in i det smala sundet vid Gustavssvärd på Sveaborg passeras min udde. Stockholm är så nära – och ändå så fjärran från min sommartillvaro här i skärgården.

Huset har min snickarkunnige far uppfört tillsammans med skickliga timmermän och inredningen är skapad av min mor. Jag har inte ändrat på någonting – och varje gång jag stiger in genom dörren tycker jag att de finns här och gläder sig åt att jag har återkommit. På golvet ligger de breda, ljusa trasmattorna som mamma låtit väva – men som för det mesta låg hoprullade under pinnsoffan, i synnerhet när barnbarnen och hunden kom på besök. Jag beslöt att hämningslöst njuta av mattorna och räknade ut, att om jag under tio år har dem på ena sidan och sedan vänder dem, så är de rena i 20 år. Det bör räcka ”i min tid”, som min far plägade säga. I fjol vände jag på dem...

Mamma älskade blommor. Förutsatt att brunsvattnet räckte till för bevattning blommade det i varje skreva: styvmorsviol, smult-ron, malvor, akleja, brandgul lilja, nävor, kaprifol – för att inte tala om den stora, gamla midsommarrosen, ”Finlands vita ros”, en kvarleva från fiskargumman Annas tid. Men det var före invasionen av vitsvanshjortar. De äter det mesta med god aptit. Kvar finns det giftiga: Mose brinnande buske, digitalis, stormhatt. I

början kämpade jag emot, men har nu gett upp. Här är vackert ändå!

När ni läser detta är sommaren förbi. Förhoppningsvis når bladet er i god tid före den stora Höstfesten. Ni ska veta att det ligger mycket arbete bakom varje Blad, så både redaktören Ingrid och Inga-Lill, som gör grafik och layout, får ägna en del av augusti åt att få ihop ett vackert Höstblad. För att inte tala om alla skribenter, som bidrar med texter. Speciellt roligt är att få presentera Wiveka Schwartz – denna fantastiska dam som skapat Medeltidsveckan på Gotland – och som bidrar med den intressanta artikeln om DBW, se s. 10.

För att inte tala om den fångslande berättelsen om fågellivet i Bergianska trädgården! Ett stort tack till Olof G Tandberg och till ornitologen/fotografen Hans Falklind, som kostnadsfritt låter oss använda sina utsökta fågelbilder. Bergianska erbjuder inte bara blommor – hädanefter ska vi också spana in fåglar!

Höstfesten 7 september, missa inte den! Då är alla där! Ni träffar oss som jobbar i Vännernas styrelse, ni äter läckra bakverk och ni går hem med årets roligaste trädgårdsböcker, som ni vunnit i vårt boklotteri!

Dessutom ordnar Bergianska trädgården intressanta visningar, trädgårdssällskap visar upp sig, Gamla Orangeriet dukar upp med härlig mat och försäljning av frukt och grönt pågåar. Stämningen brukar vara fin – en bra

inledning på en ny årstid, som har sin egen tjusning!

Stina
Bäckström,
ordförande i
Vänföreningen.

Bevingat över Bergianska del 1

Tofsvipa

VÄTMARKEN I BERGIANSKA TRÄDGÅRDEN blev en realitet hösten 2009 då väldiga grävmaskiner förändrade en lågprioriterad del av trädgården genom att schakta fram en sänka och ett djuphål för det naturliga dagvattnet. Strandytorna bekransades med tjocka jordlager för att där främja tillväxten av vatten- och sumpväxter.

Magrare jord lades därefter i utkanten av våtmarken som såddes in för att bilda kommande blomsterängar. En så kallad ”vatten-munk” reglerar vattennivån och balanserar avrinningen via ett dike ut i Brunnsviken.

Tofsvipan, *Vanellus vanellus*, och **gräsanden**, *Anas platyrhynchos*, anlände tidigt till våt-

Gräsand

Vitkindade gäss

marken tillsammans med våren och dagsmejan. Först ut var den nyfikna tofsvipan som kanske övervintrat på rysksibiriska taigan för att i flock med andra vipor slå sig ner och rasta på Ölands Alvar och där mingla i stora vipkolonier, byta informationer om exempelvis bästa häckningsplatsen för att sedan följa med nästa flock över världens största bräckvattenhav, Östersjön, till Stockholms ytterskärgård och därifrån vidare till den Bergianska våtmarken. Ofta kommer vipan för tidigt och kan då överraskas av snö och kyla. För att överleva söker hon då ly i närmsta tätorts-komposter och drivbänkar. Kan hon välja föredrar vipan föda ur lägre djurriket som maskar, sniglar och insekter. Så småningom kommer honan att lägga 3-4 päronformade, lerbruna ägg som hon långt ifrån alltid får behålla. Det är inte bara ekorrar, måsar och kajor som är äggstjuvar – ännu under 1900-talet såldes mängder av vipäggs på torgen i Europa, speciellt i Tyskland – där rikskanslern Otto von Bismarck på sin tid ansåg vipäggen vara finfina delikatesser och därför uppvaktades korgvis av sina trogna

undersåtar på födelsedagarna.

Vipan är lätt att känna igen med sin karaktäristiska nacktofs och sina svartvita vingar. Hanen dansar under parningstiden en speciell spelflykt som uppskattas inte enbart av hans moatjé. Vidare krafsar hanen fram flera gropar som underställs honan, som därefter väljer ut den lämpligaste till bosättning. Redet inreds av båda med fjolårsgräs och vissna löv innan honan börjar ruva och kläcka sina mörkfläckiga ägg.

Tofsvipan följs hack i häl av ett par – herr och fru gräsand, vilka liksom många andra i andfamiljen inte bytt domicil utan övervintrat vid Stockholms ström, där sjöfåglar utfodras under den isbelagda årstiden. Andparet fann sig väl tillrätta i Bergianska och nafsade nyficket grässtrån och strandväxter från våtmarkens strandkanter – begärlig frukostmat inte minst för anddraken med sitt buteljgröna huvud och sin karaktäristiska knöl på näbben. Belåtet snattrar han fram sitt ”våb –våb” som hans rultiga maka bakom honom besvarar med ”råk-råkk-råk”. Efter det gedigna vegetariska

Skrattmås

smörgåsbordet börjar de söka lämplig boplats, finner dammen vid Victoriahuset och försvinner därmed ur denna berättelse.

Ett tjugotal **vitkindade gäss**, *Branta leucopsis*, kom flygande en vårmorgon över våtmarken i perfekt plogformation, gjorde en vid sväng och efter att ha seglat ner i höjd landade på våtmarkens ängar. Markeringsropet är ett

småskällande ”rot-rot-rot” som garanterat håller icke önskvärda besökare utanför gässens revir. Fågeln är 60–70 cm och har ett vingspann på 130–145 cm. Huvudet är i det närmaste vitt utom ett svart streck mellan näbb och öga. I övrigt är halsen svart, vingarna och ryggen är mönstrade i svart och vitt medan ryggen är lavendelgrå. Den vitkindade gåsen

Fiskmås

Sädesärila

Sothöna

häckar kolonivis. Honorna lägger i juni 4-6 svagt glänsande ägg som ruvas cirka 25 dygn. I augusti när ungarna blivit flygfärdiga bryter flocken upp och förenar sig med tusentals andra från Spetsbergen och Grönland. Den vitkindade gåsen är fridlyst hela året utom på Gotland. En källa till irritation är de vitkindade gässens ovana att, liksom den talrikaste gåsararten i landet, kusinen **kanadagåsen**, *Branta canadensis*, förorena länge och ofta.

Skrattmåsen, *Larus ridibundus*, och hans alltid lika hungriga kusin **fiskmåsen**, *Larus*

canus, seglar ofta runt i rymden över våtmarken i hopp om att kunna röva och glufsa i sig någon av de pipande andungarna. Men plötsligt far över våtmarken ett ursinnigt moln av tofsvipor förbi, ilsket tjattrande ”viip-viip-viip” – viporna jagar en kaja som in flagranti överraskats med att röva ägg från ett avsides bo. Våtmarkens fåglar vaknar och reagerar.

Sädesärilan, *Motacilla alba*, personifierar våren; det är en lisa för själen att åter se den smäckra fågeln vippa fram längs vårmarens gångar. Bara 18 cm lång dansar hon fram alldeles framför mina skor, kanske för att säga: ”Hej, jag är här igen – och nu är det vår!” Nyfiken följer hon sådd och skörd för att söka larver och myror och annat godis i den uppluckrade jorden. Sädesärlans hjassa är svart liksom hannens men med en nyans av grått, de har båda vita kinder och svarta haklappar. Deras gråa ägg är 5-6 till antalet. Äggens färgsättning attraherar göken som oombedd försöker utöka antalet ägg i ärlans bo. Sitt sköra yttre till trots är sädesärlorna långväga pendlare. De övervintrar i Östafrika eller främre Asien.

Knipa

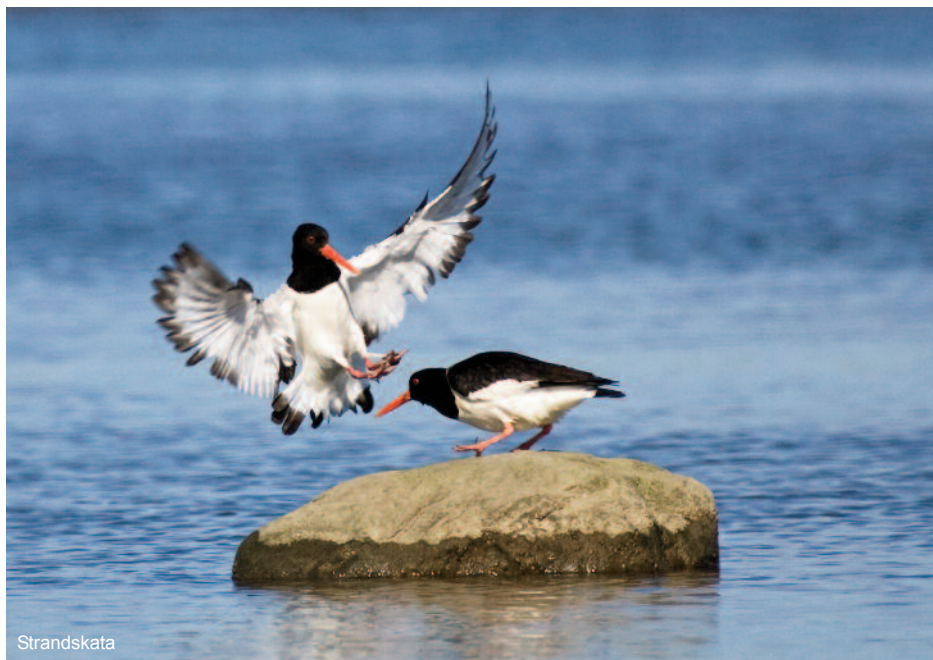

Mindre strandpipa

Sothönan, *Fulica atra*, lever upp till sitt namn: både hannen och honan har helsvarta skrudar med vita pannsköldar. Paret's huvudföda är vattenväxter och de ses ofta i våtmarken och ute på Brunnsvikens vatten där de suveränt visar prov på sin skicklighet som dykare. De häckar i vassen, men på respektfullt avstånd från de aggressiva svanarnas rustika familjebo. I sothönans rede i form av en korg lägger honan upp till 10 gulgrå ägg med brunsvarta prickar. Båda ruvar äggen under 20 dygn.

Kniporna, *Bucephala clangula*, förekommer både i våtmarken och Brunnsviken. De är skickliga dykare och lätta att känna igen på sina stora toppiga, grönglänsande svarta huvuden, gula ögon och korta halsar. Kniphannen har en rund vit fläck bakom näbben. Knipans vingljud kan beskrivas som ”kraftigt vinande” och kan höras på långt avstånd.

Beskyddad av de väldiga vitkindade gässen pinnar den **mindre strandpiparen**, *Charadrius dubius*, med förbluffande hastighet fram på sina korta bruna ben. Fågeln är lätt att känna igen med sin smala gula ring runt ögonen, sandbruna rygg och en grå, vitkantad stjärt. Symbiosen mellan den väldiga gåsen och den knappt 10 cm långa piparen gäller främst den löpande vakthållningen. Den mindre strandpiparens spetsiga ”pu’-i, pu’-i—” uppfattas som ett lockläte men är också en positionsangivelse för gässen – och underrättar om att hotande fara närmar sig strandpiparens enkla bo intill en ensamliggande grästuva eller i form av en liten grop bland grus och

Strandskata

småsten. I takt med att gräsväxter tagit över grusmarken kring våtmarken har strandpiparen flugit vidare till grusrikare trakter.

En flyktig besökare i våtmarken är **strandskatan**, *Haematopus ostralegus*. Ständigt observant utstöter den sitt varningsläte ”bik, bik, brr” då reviret hotas av tassande katter eller närgångna naturfotografer. Strandskatan är vacker i tydligt svart och vitt med karaktäristisk röd näbb och gråröda ben.

Återkommande gäster i våtmarken från Brunnsviken är knölsvanen, hägern och stor-skarven.

Knölsvanen, *Cygnus olor*, häckar återkommande i Brunnsvikens vass inte långt från Ålkistan. Både hona och hanne är helvita med orangeröda näbbar som vid basen har en svart knöl. Under fem veckor ruvar honan de 5-9 grågröna äggen alltmedan hannen nervöst vaktar och handfast kör bort varje fågel som vågar närma sig reviret.

Häger, *Ardea cinerea*, i Brunnsviken är en ensamfågel med Tivoli-vassen som huvudsakligt revir. Vingspannet är imponerande – 180 centimeter – och totallängden från näbb till stjärt nära en meter. Fågeln är en långbent vadare med lång rak sylvass näbb, tunn hals och litet huvud. Tillsammans med släktingen storken är hägern den största svenska fågeln. Hägerhalsen är vitgrå med den karaktäristiska långa svarta nacktofsen och ryggskruden blågrå. Hannen spatserar värdigt på sina långa ben och kan länge stå liksom förstenad för att plötsligt blixtnabbt hugga efter sin föda som exempelvis sork, maskar, grod- eller kräftdjur. I gryningen lyfter hägern från Brunnsviksvassen och flyger lågt och majestätiskt med långa vingslag för en kort inspektion av våtmarkens eventuella godbitar. (Se omslag)

Text: Olof G Tandberg, foto: Hans Falklind. Gå gärna in på fotografens hemsida: www.falknatur.se! Del 2 och källförteckningen kommer i Vinterbladet.

Knölsvan